УДК 821.161.2 –3.09 + 929Бічуя

Д. Д. Гнілицька

ТОПОС МІСТА В ПРОЗІ НІНИ БІЧУЇ

Дослідження топіки відноситься до числа найбільш актуальних напрямів сучасного літературознавства. Поняття художнього простору почало формуватися як літературознавча категорія лише з кінця XIX століття, хоча використовувалось ще за часів античності. У науковий обіг поняття „топос" увів давньогрецький учений Аристотель, і в перекладі з грецької мови воно означає „місце". У праці „Топіка" він визначив топос як простір людського знання (така дефініція залишається актуальною і в сучасній філософії та логіці).

Питанню вивчення топіки присвячено чимало наукових робіт, та найавторитетнішою на сьогодні є монографія Ернста Роберта Курціуса „Європейська література і латинська культура Середньовіччя" (1948) [1]. У своїй праці Курціус намагається відстежити закономірність функціонування терміну „топос" і вживає це поняття на означення закріпленої літературною традицією теми, фрази, цитати чи образу, які час від часу поновлюються та розробляються у творчості письменників. Подібне до цього визначення терміна з посиланням на вищезгадане дослідження подають Ю. Ковалів [2, с. 489] і Н. Тамарченко [3]. Такі дослідники як М. Бахтін, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, В. Топоров тощо добре відомі завдяки теоретичним пошукам визначення концепцій художнього простору і часу. Однак, у літературознавстві поняття „топос" використовується і на позначення місця, яке можна номінувати як просторове явище природного світу (місто, хутір, село, конкретний ландшафт – ліс, степ, пустеля, поле тощо). Отже, постає потреба чітко визначити специфіку функціонування поняття топосу в текстах художніх творів, зокрема в прозописьмі Ніни Бічуї.

Творчість письменниці у контексті літературного процесу розглядають: Р. Іваничук „Тема людської творчості. Спроби перетворення: [Штрихи до портр. письменниці Н. Бічуї]", „Побачити як ніхто до тебе: [Штрихи до портрета письменниці Н. Бічуї]"; Г. Гордасевич „Право на експеримент. [Творчість укр. Письменниці Н. Бічуї]"; В. Габор „Ніна Бічуя // Незнайома: Антологія „жіночої" прози та есеїстки другої пол. XX – поч. XXI ст."; І. Дзюба „Палітра „міської" повісті (Нотатки про творчість Ніни Бічуї)"; В. Фоменко „Українська урбаністична проза XX століття: еволюція, проблематика, поетика", „Мотив" міста в повісті Ніни Бічуї „Килим на три квітки". Однак, аспектам топіки її творів не було присвячено спеціальної наукової студії. Дослідження топосу в прозі авторки стає таким чином актуальним.

У межах нашого дослідження ми розглянемо поняття топосу міста в прозі Ніни Бічуї та схарактеризуємо локалізацію подій, що позначає індивідуальну проекцію міста у повістях письменниці.

Об'єктом дослідження є повісті „Килим на три квітки" і „Репетиція".

Предметом дослідження є топос міста в прозі Ніни Бічуї.

Метою нашого дослідження є окреслення ідейно-смислового та сюжетотворчого значення топосу міста у вищезазначених творах Ніни Бічуї, адже локалізація подій на вулицях, площах тощо створює когнітивну мапу міста і репрезентує міський спосіб буття.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань:

– теоретичне визначення понять „топос", „локус";

– аналіз текстів з метою вирізнення особливостей функціонування топосу, локусу міста;

– з'ясування художніх особливостей втілення топосу, локусу міста в прозописьмі Ніни Бічуї;

– окреслення шляхів подальшого дослідження топосу міста в прозотворчості Ніни Бічуї.

До літературознавства терміни „топос" і „локус" прийшли із філософії та природничих наук і не отримали ще остаточного визначення. Вони часто взаємозамінюються, змішуються, вживаються синонімічно, і відбивають будь-яке включення у художній текст простору як відкритого, так і замкненого.

Ю. Лотман вивчає функціонування терміну „локус" у своїх дослідженнях про семіотику художнього простору, у яких звучить думка про тісний зв'язок героя твору із певним місцем, локусом („Семіосфера") [4]. Дослідник поділяє художній простір на відкритий і замкнений. Саме це дає поштовх філологам трактувати термін „локус" як обмежений простір у складі необмеженого. У свою чергу, відкритий необмежений простір позначається як топос.

Загальновідомим є поняття системи сюжетних локусів, яка „…описується шістьома парами опозицій: 1) негативний/позитивний; 2) природній/осягнутий людиною; 3) відкритий/закритий; 4) свій/чужий; 5) верх/низ; 6) фантастичний/реальний" [5, с. 89]. Російська дослідниця В. Прокоф'єва, окрім цього, поділяє локуси, які виражені називними іменниками, на наступні типи:

„1) приватні локуси, які позначають житло персонажів (ділянка, квартира, хутір, хата);

2) соціальні локуси (департамент, присутність);

3) природні локуси (степ, море);

4) комплексні локуси (бал, гра в карти);

5) динамічні локуси (дорога)" [5, с. 89].

Спираючись на вищезазначене, спробуємо на прикладі прозових творів Ніни Бічуї визначити топоси й локуси міста.

Ніна Бічуя зростала у Львові, тут здобула освіту, тут сформувався її письменницький талант. Ґрунтом для створення мотивів та образів творів могло стати місто, тільки тому вона й шукає в ньому найвигіднішої

для себе точки опори. Топос міста Львова став сюжетооб'єднавчим для низки повістей авторки.

Топос міста у прозі Ніни Бічуї постає у конкретно-чуттєвих просторових вимірах, відкриває перед читачем широку панораму міського способу буття. Очима головних героїв повістей ми маємо змогу бачити квартири, будинки, вулиці, кав'ярні, парки, театри, заводи, дороги, міський транспорт – усі атрибути, притаманні місту.

Об'єднуючим елементом усіх просторових образів є виключно психологічне сприйняття дійсності авторкою, „…бо об'єктивний світ для пера письменниці існує тільки тоді, коли він перетрансформується в її індивідуальність. А індивідуальність – річ складна…" [7, с. 9].

Беззаперечна відданість письменниці Львову звучить у повісті „Репетиція" рефреном: „…неповторність у нічних ледь освітлених крутих вуличках, уздовж котрих поночі тихо блукали, виникаючи й враз ховаючись, легкі відблиски легенд, переказів, історій та пісень". Для Ніни Бічуї Львів – місто-дім, а вогники у вікнах домів городян пробуджують тепло у її душі. Головна героїня повісті, Наталя Верховець, в образі якої простежується постать Ніни Бічуї, навіть у снах бачить тільки місто: „Наталя й справді бачила себе птахом над містом. Воно величалося перед нею блиском церковних куполів, густим мереживом вуличок, мостами над рікою – усе шикувалось і ладналось по діагоналі, видовжувалося й витончувалося, як людські постаті на картинах Ель Греко. У снах приходило тільки таке місто" [6, с. 265].

Класичний Львів у прозі Ніни Бічуї можна порівняти з Дубліном, містом дитинства та юності видатного модерністського письменника Джеймса Джойса. Як Дублін, так і Львів сформували обох письменників і стали центральними лейтмотивами не лише їх творчості, а й життя. У романі Джеймса Джойса „Улісс" головні герої – звичайні люди, котрі цілий день блукають по Дубліну і не здійснюють нічого героїчного чи надзвичайного. Подібні ситуації спостерігаємо й у повістях Ніни Бічуї. Якось Джойс казав, що якщо місто раптом зникне з лиця землі, його можна буде відтворити по його книзі. Це безпосередньо стосується і Львова в повістях письменниці. Кожен опис вулиці, площі, кав'ярні тощо нагадує про те, що це „…місто давнє, як світ…" [6, с. 138], і в ньому є специфічні місця-візитівки.

Відповідно до класифікації локусів В. Прокоф'євої у повістях Ніни Бічуї виділяємо три типи локусів: приватні (квартира, будинки), соціальні (вулиця, парк, кав'ярня, завод, театр) і природні (озеро, ліс).

Локус квартири в повісті „Килим на три квітки" авторка сама створила в уяві: „…не так уже важко було уявити її з новими, стандартними меблями, купленими в кредит, і з телевізором, за який кредит уже сплачено, з телефоном і кількома старовинними годинниками, з книжковою шафою і з кількома ледь-ледь над початими пляшками італійського вермуту й коньяку в „барі", зі старим кріслом-гойдалкою…" [6, с. 147]. Такою бачить Ніна Бічуя стандартну львівську квартиру в

багатоповерхівці, репрезентуючи тим самим звичайний міський побут городян.

Локуси приватних будинків, що постають у наступній повісті „Репетиція” відкривають „парадоксальний пейзаж сучасного міста”: „…одноманітні, позбавлені яскравої індивідуальності сірі обличчя височенних будинків. На плоских дахах надійно трималися щогли телевізійних антен, і було в них багато більше тривкості й самовпевненості, аніж у тоненьких, тендітних деревцях, які, здавалось, без надії вирости боязко пнулися вгору серед велетенських, рівно тесаних брил – будинків” [6, с. 181]. Багатоманітна локалізація створює когнітивну мапу Львова.

Соціальними локусами в повістях письменниці постають вулиця, парк, кав’ярня, завод і театр.

Першим серед соціальних локусів розглянемо вулицю з повісті „Килим на три квітки”. Любов письменниці до своєї вулиці Городецької така ж природня як і саме життя: „…адже від неї починалася моя тривка, навічна любов до міста, – многолюдна, многозначна, многорозуміюча, неповторна, найсмутніша і найдивовижніша, з дитинства знайома і зовсім незнана, моя вулиця, що спинається вічно й невтомно вгору від котловини в центрі аж до останнього широкого видиху в заміську магістраль, – рідна моя Городецька…” [6, с. 121]. Ця вулиця для Ніни Бічуї становить суміш із різних запахів („…запах чебуреків і хліба, пива й одеколону…”) [6, с. 121] і звуків („…сміху і слів, суміш трамвайного гуркоту й двигтіння вантажних машин…”) [6, с. 121].

Своєрідним локусом індивідуальної проекції міста для авторки стає величезний напівдикий парк з повісті „Репетиція”: „…парк розрісся за містом, на високих пагорбах, а долом у неширокому руслі текла чиста й звивиста річечка; у парку шаленіли солов’ї…виспівувало кожне дерево, витьохкувало веселими чистими голосами, і випромінював світле цвіркотіння кожен листочок на дереві…” [6, с. 265 – 266].

Наступним соціальним локусом, який привертає увагу читача є затишна кав’ярня: „…де все оформлення вирішено в коричневих тонах; Наталя обертає в пальцях крихітну чашечку з темно-пахучим напоєм, і очі в неї зараз теж дуже темні, кольору кавових зерен…” [6, с. 293], бо саме Львів – місто з ароматом кави, і в цьому його особливість.

Ніна Бічуя неодноразово у своїх творах доводить, що будь-яке місто дає змогу людині самореалізуватися. Вона, на прикладі Львова, акцентує увагу на перевагах міста економічного, соціального та суб’єктивного характеру, а саме: наявність місць роботи та можливість зміни роботи, зосередження закладів науки та культури, забезпечення висококваліфікованої медичної допомоги, можливість створювати кращі житлові та соціально-побутові умови життя, розвиток міжнародної та регіональної культури.

Своєрідними соціальними локусами для самореалізації постають завод з повісті „Килим на три квітки”: „…було одне-єдине приміщення, де

розташувався основний цех і цех ремонтний, а також кабінети директора, головного бухгалтера і червоний куток. Була ще також вивіска над входом, і на задвірках попід червоною цеглястою стіною…" [6, с. 159] та театр з „Репетиції": „…театр містився у старому приміщенні, в старій частині міста, і бачився…таким, яким був, – справді захаращеним, із прадідівським, давно зужитим обладнанням і технікою, зате по-справжньому затишним, навіть милим і звабливим…" [6, с. 199]. Ці локуси стають найголовнішими для репрезентації міського способу буття, адже саме вони формують відповідний соціально-психологічний тип особистості, наділений раціональністю, мобільністю, готовністю до змін, умінням поєднати власні інтереси з інтересами інших, здатністю долати труднощі. Зауважимо, що лише місто надає такі переваги мешканцям.

Останній тип локусів, представлений у повістях Ніни Бічуї, це – природний. Сюди відносимо озеро та ліс із повісті „Репетиція". У письменниці природа невіддільна від міста і виступає виразником психо-емоційного стану персонажів: „…зовсім відосібненим, самотньо-незалежним зосталося тільки озерце за трасою, вгамоване ще кригою, пильно стережене довколишнім лісом, на який уже й з протилежного боку, од самого виднокола, поволі й уперто насувалося місто…" [6, с. 182].

Усі виділені типи локусів у повістях авторки створюють індивідуальний портрет малої батьківщини Ніни Бічуї, – міста Львова, в якому уособлюється те осердя, що надавало їй життєвих і творчих сил. Львів став для письменниці символом усієї України, набуваючи таким чином більш широкого значення.

Аналіз топосу та локусу і його функціонування в текстах Ніни Бічуї допомагає більш глибокому проникненню в суть літературного твору, а також дозволяє вписати літературний текст в широкий культурний контекст.

Наша стаття стала наступним кроком на шляху до подальшого ґрунтовного дослідження топосу міста в прозі Ніни Бічуї.

Список використаної літератури

1. Курціус Е. Р. Європейська література і латинське середньовіччя; [переклав з нім. Анатолій Онишко] / Е. Р. Курціус. – Львів: Літопис, 2007. – 752 с. **2. Літературознавча** енциклопедія: у двох томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К.: ВЦ „Академія", 2007. – Т. 2. – 624 с. **3. Тамарченко Н.** Теоретическая поетика: понятия и определения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Tamar/10.php. **4. Лотман Ю. М.** Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с. **5. Прокофьева В. Ю.** Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы / В. Ю. Прокофьева // Вестник ОГУ. – 2005. – № 11. – С. 87 – 95. **6. Бічуя Н. Л.** Бенефіс: Повісті / Ніна Бічуя. – К. : Дніпро, 1990. – 475 с. **7. Іваничук Р.** Тема людської творчості. Спроби перетворення: [Штрихи до портр. Письменниці Н. Бічуї] / Р. Іваничук // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 8. –С. 9 – 14.

Гнілицька Д. Д. Топос міста в прозі Ніни Бічуї

У статті розкрито зміст таких понять як „топос” і „локус”, зроблено спробу з’ясувати художні особливості втілення топосу міста в прозописьмі Ніни Бічуї, проаналізовано тексти з метою визначення особливостей функціонування топосу міста, а також окреслено шляхи подальшого дослідження топосу міста в прозотворчості Ніни Бічуї. Акцентовано увагу на тому, що саме топос міста Львова став сюжетооб’єднавчим для низки повістей письменниці. Автор статті наголошує на об’єднуючому елементі просторових образів прозових творів і зазначає, що це виключно психологічне сприйняття дійсності письменницею. Ніна Бічуя на прикладі Львова акцентує увагу на перевагах міста економічного, соціального та суб’єктивного характеру. Це місто стало для письменниці символом усієї України, набуваючи таким чином більш широкого значення. Наша стаття стала наступним кроком на шляху до подальшого ґрунтовного дослідження топосу міста в прозі Ніни Бічуї.

Ключові слова: топос, локус, місто, Львів.

Гнилицкая Д. Д. Топос города в прозе Нины Бичуи

В статье раскрыто содержание таких понятий как „топос” и „локус”, сделана попытка выявить художественные особенности воплощения топоса города в прозописьме Нины Бичуи, проанализированы тексты с целью определения особенностей функционирования топоса города, а также намечены пути дальнейшего исследования топоса города в прозотворчосте Нины Бичуи. Акцентировано внимание на том, что именно топос города Львова стал сюжетообъединяющим для ряда повестей писательницы. Автор статьи отмечает объединяющий элемент пространственных образов прозаических произведений и подчеркивает, что это исключительно психологическое восприятие действительности писательницей. Нина Бичуя на примере Львова акцентирует внимание на преимуществах города экономического, социального и субъективного характера. Этот город стал для писательницы символом всей Украины, приобретая таким образом более широкое значение. Наша статья стала следующим шагом на пути дальнейшего обстоятельного исследования топоса города в прозе Нины Бичуи.

Ключевые слова: топос, локус, город, Львов.

Gnilytska D. D. Topos of the City in the Nina Bichui’s Prose

It is disclosed the content of such concepts as „topos” and „locus”, an attempt was made to identify the artistic features of realization topos of the city in the Nina Bichui’s prose, it is analyzed texts to determine features of functioning of topos of the city and it is planned the ways of further research of topos of the city in the Nina Bichui’s prose in the article. It is focused on the fact that the topos of the Lviv became a plot connecting thing for a number

of writer's novels. The locus of the city in the Nina Bichui's prose appears in the specific sensual spatial dimensions and opens before us a wide panorama. Houses, streets, parks, theatres, factories, roads, urban transport are all the attributes of the city. Lviv is the city-home for Nina Bichuya. Lviv is the city with aroma of coffee, and this is its peculiarity. The plant is a peculiar kind of locus for self-actualization in the story „A Carpet on the three flowers" and theatre in the story „The rehearsal". The author of the article notes the connecting element of spatial images of prose, and emphasizes that it is merely a psychological perception of reality by the writer. Nina Bichuya focuses on the example of Lviv on the advantages of economic, social and subjective character. This city became the symbol of the whole of Ukraine for writer, thus acquiring a broader meaning. Our article was another step on the way of further studying topos of the city in the Nina Bichui's prose.

Key words: topos, locus, city, Lviv.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013 р.
Прийнято до друку 27.09.13 р.
Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В Г.

УДК 821.161.2

О. В. Грищенко

С. ЖАДАН: УРБАНІЗОВАНА СТРУКТУРА ЄВРОПЕЙСЬКОГО МІСТА (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ „БЕРЛІН, ЯКИЙ МИ ВТРАТИЛИ")

У сучасному світі роль міста як носія культури залишається незмінною, а його багатогранність відкриває для кожного дослідника певні смисли, образи та знаки. Численні праці з дослідження такого феномену, як „місто", окреслюють найважливіші фундаментальні проблеми: соціокультурні, економічно-політичні тощо, а також приватні аспекти розвитку міського простору: архітектуру, населення, естетику, співвідношення традицій і новаторства у міському просторі.

Розпочинаючи з першої половини XX століття, в українській літературі існував своєрідний феномен роздвоєння художнього мислення українських письменників на європейську свідомість. Продовжуючи традиції модерністів, в українській прозі XXI століття відстежуються впливи урбанізованої структури, що виразно тяжіють до західного феномену. Через те, що такі структури, які пов'язані з настановою на європеїзацію, західництво, є мало дослідженими в українському літературознавстві, то вбачаємо питання модернізації актуальним з позиції літературознавчого дискурсу.